

Jan SUCHÁČEK

Urbana geografija denarnega gospodarstva v Češki republiki

Članek obravnava prostorsko strukturo češkega bančnega sektorja. Bančna središča in druga področja bančništva vplivajo na različno ekonomsko moč različnih delov države. Zagovarja se teza, da je prostorsko zgoščevanje bančnih središč v Češki republiki samo ena od oblik centralistične ureditve države po tradicionalnem modelu središče-obrobje.

The article deals with the spatial structure of the Czech banking sector. Bank headquarters and other banking activities affect the variation in economic power of different parts of the country. The advocated thesis is that spatial concentration of bank headquarters in the Czech Republic are only one of the manifestations of national centralisation, which corresponds to the traditional model centre-periphery.

Bančni sektor
Češka republika
Ekonomska moč
sedeži podjetij

Banking sector
Company
headquarters
Czech Republic
Economic power

1. Uvod

Brez dvoma je sodobna neusmiljena tekma med mesti še poudarila kompleksnost medurbanih odnosov v okviru prostorskih struktur. Vsa mestna vodstva poskušajo privabiti različne ciljne skupine. Banke – posebno njihove centrale – so ena od najpomembnejših, saj kažejo položaj mesta na ekonomskem zemljevidu. Razporeditev sedežev bank je pravzaprav prostorski izraz močno diferencirane ekonomske moči.

Namen tega članka je analizirati in interpretirati prostorske strukture sedežev bank v Češki republiki v zadnjih 15 (tranzicijskih) letih. Razpravlja tudi o pomembnosti njihove lokacije za ekonomsko moč posameznih mest in teritorialno nesorazmeren ekonomski razvoj.

1.1 Prostorski vidiki bančnega sektorja

V splošnem moramo banke razumeti kot žarišča geografije financ. Njihova posebna pomembnost v odnosu do prostorskega razvoja se povečuje zaradi njihovih primarnih dejavnosti, to je zagotavljanja finančne podpore. Pogoji, v katerih so njihove osnovne funkcije, kot so

shranjevanje denarja in kreditiranje, zagotovljene, so prostorsko diferencirane celo znotraj posameznih držav. Finančno odločanje in umestitev financ ostajata zgoščena v nekaj denarnih centrih in regijah. Pomanjkanje takih centrov ali oddaljenost od njih so slabost v dostopnosti do financ (Corbridge, Martin and Thrift et al, 1994).

Finančni servisi kot vrh produktivnih storitev delujejo kot vzajemni magneti, kar se kaže v veliki prostorski koncentraciji bank in drugih finančnih servisov v velikih mestih. (Semple, 1985) Porteous (1995) poudarja, da osebni stiki, ki so značilni za udeležence na centralnih lokacijah, zmanjšujejo predvsem transakcijske stroške. Na kratko – kumulativni mehanizmi, ki podpirajo zgoščevanje sedežev bank, so precej močni.

1.2 Prostorska struktura v Češki republiki

Stanja v bančnem sektorju v Češki republiki, ki je značilna država v prehodu, ne moremo soditi enostavno po prej omenjenih teorijah, saj te veljajo predvsem za najnaprednejše države. Sodobna Češka republika je v ekonomskem in so-

cialnem pogledu zelo heterogena država. Polarizacija med glavnim mestom in drugimi deli države je pravzaprav v nasprotju s sistemom naselij v Češki republiki. Z institucionalnega vidika so manevrski prostor in finančni viri avtonomnih enot na obeh ravneh – lokalni in regionalni – daleč od zadostne in ekstremne koncentracije odločilnih političnih in administrativnih moči v glavnem mestu, kar neugodno vpliva na celotno državo (npr. Jurečka, 2002, ali Sucháček, 2004).

Prisotnost vseh glavnih organizacij v enem središču privablja številne ekonomske, socialne in druge aktivnosti v glavno mesto. Empirična analiza jasno priča, da se ekonomska raven glavnega mesta stalno viša, medtem ko gre drugim regijam izrazito slabše. Sčasoma se je v Češki republiki razvil model, ki spominja na načelo »središče-obrobje« (Varadzin, 2004, ali Sucháček, 2005).

Za potrebe tega prispevka je pomemben podatek, da v Pragi živi okrog 11 odstotkov prebivalcev Češke republike. Vendar zaradi centralističnih mehanizmov, v katere je življenje v državi močno vpeto, na glavno mesto odpade 40 do 50 odstotkov celotnega socialno-ekonomskega po-

tenciala države. Praga ne leži v geografskem središču države, zato so transakcijski stroški, povezani s tem neugodnim sistemom, precej visoki.

2. Prostorske dimenzije bančne strukture v Češki republiki

Na začetku preoblikovanja je bančno licenco dobil skorajda vsakdo, ki je izpolnjeval pogoj minimalnega zneska kapitalnega deleža, potrebna za ustanovitev banke. Ta znesek je bil 300 milijonov čeških kron (CZK) oziroma približno 10 milijonov ameriških dolarjev (USD), leta 1994 se je limit povečal na 500 milijonov CZK. Sklad komercialnih bank je sestavljalo nekaj velikih državnih bank s preizkušenim kadrom in izkušnjami (imenovanih Veliki štirje) in na novo ustanovljenih majhnih privatnih bank (Frait, 2000).

Leta 1989 so imele tri banke svoje sedeže v glavnem mestu Praga, leto kasneje osem, kar kaže tako izkušnje kot tudi finančne možnosti pomembnih igralcev v glavnem mestu. Leta 1990 je samo ena banka – ustanovljena v industrijskem mestu *Ústí nad Labem* – imela svoj sedež zunaj Prage.

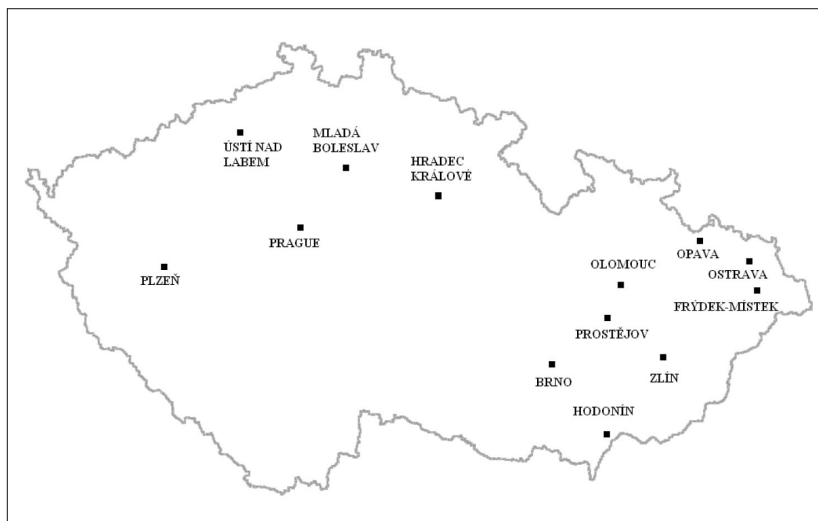
V letih 1991 in 1992 se je začelo prostorsko širjenje sedežev bank, ko so bile ustanovljene primarne regionalne banke. Poleg ustanavljanja novih bank v Pragi so se novi sedeži pojavili v *Mladá Boleslavi*, *Hradecu Královém*, *Plzňu*, *Prostějovu*, *Olomoucu*, *Ostravi*, *Frýdku-Místeku*, *Brnu* in *Hodonínu*.

Preglednica 2 prikazuje prvih pet mest s sedežem bank v letu 1992^[2]. V letu 1993 se je zgodil določen obrat v razvoju regionalne strukture češkega bančništva, saj so bile takrat ustanovljene zadnje nove regionalne banke (*Plzeň*, *Ústí nad Labem*, *Zlín* and *Opava*). Število

mest z vsaj enim sedežem banke je doseglo rekordno vrednost 13.

Od leta 1994 se ta kazalec ni več povečeval. Še več – nekaj malih in

srednje velikih bank je bankrotiralo ali so se bile zaradi ekonomskih problemov prisiljene spojiti z močnejšimi partnerji.

Slika 1: Zemljevid čeških mest, v katerih so bili po letu 1989 sedeži bank (Vir: avtor)

Preglednica 1: Velikosti mest, v katerih so bili sedeži bank po letu 1989^[1] (Vir: Češki statistični urad)

Mesto	Regija	Število prebivalcev
Praga	Praga (Prague)	1.170.571
Brno	Jihomoravský (Južna Moravska)	367.729
Ostrava	Moravskoslezský (Moravsko-Šlezjska)	311.402
Plzeň	Plzeňský (Plzeňska)	162.627
Olomouc	Olomoucký (Olomouška)	100.752
Hradec Králové	Královehradecký (Hradec Královská)	94.694
Ústí nad Labem	Ústecký (Ústecka)	93.859
Zlín	Zlínský (Zlínska)	78.599
Frýdek-Místek	Moravskoslezský (Moravsko-Šlezjska)	59.897
Opava	Moravskoslezský (Moravsko-Šlezjska)	59.843
Prostějov	Olomoucký (Olomouška)	47.165
Mladá Boleslav	Středočeský (Osrednja Bohemija)	42.972
Hodonín	Jihomoravský (Južna Moravska)	26.290

Preglednica 2: Prvih pet mest glede na razmerje udeleženega kapitala njihovih bank v državnem bančnem sektorju v letu 1992

(Vir: www.cnb.cz in avtorjevi izračuni)

Razpored mest leta 1992	Udeležena sredstva (v milijonih CZK)	Delež mesta v bančnem sektorju (v %)
1. Praga	22.130	81.8
2. Mladá Boleslav	1.246	4.6
3. Plzeň	650	2.4
4.–5. Brno	500	1.8
4.–5. Olomouc	500	1.8

Nastajajoči prostorsko finančni profili so bili spremenjeni ali včasih celo izbrisani v prvi bančni krizi med letoma 1994 in 1997, ko je bilo štirinajst bank prisiljenih opustiti svoje aktivnosti^[3]. Med potekom te faze so se sedeži bank skoncentrirali

v glavnih urbanih središčih. Število mest z vsaj enim sedežem banke se je do leta 1997 skrčilo na samo sedem. Hkrati je hierarhija bančnih središč postala nekoliko skladnejša – čeprav le začasno – s strukturo naselij v državi.

Med letoma 1997 in 2000 se je dinamika sprememb češkega bančnega sektorja nadaljevala. Za leto 2000 je bilo že nemogoče imenovati prvih pet čeških bančnih središč, saj so sedeži bank ostali le v štirih največjih urbanih središčih v državi.

Preglednica 3: Prvih pet mest glede na razmerje udeleženega kapitala njihovih bank v državnem bančnem sektorju leta 1994

(Vir: www.cnb.cz in avtorjevi izračuni)

Razpored mest leta 1992	Udeležena sredstva (v milijonih CZK)	Delež mesta v bančnem sektorju (v %)
1. Praga	50.644	83.9
2. Plzeň	1.672	2.8
3. M. Boleslav	1.246	2.1
4. Ústí nad Labem	1.195	2.0
5. Ostrava	994	1.7

Preglednica 4: Prvih pet mest glede na razmerje udeleženega kapitala njihovih bank v državnem bančnem sektorju leta 1997

(Vir: www.cnb.cz in avtorjevi izračuni)

Razpored mest leta 1992	Udeležena sredstva (v milijonih CZK)	Delež mesta v bančnem sektorju (v %)
1. Praga	54.681	84.4
2. Brno	3.201	4.9
3. Ostrava	2.100	3.2
4. Ústí nad Labem	1.481	2.3
5. Zlín	1.010	1.6

Preglednica 5: Prvih pet mest glede na razmerje udeleženega kapitala njihovih bank v državnem bančnem sektorju leta 2000

(Vir: www.cnb.cz in avtorjevi izračuni)

Razpored mest leta 1992	Udeležena sredstva (v milijonih CZK)	Delež mesta v bančnem sektorju (v %)
1. Praga	71.109	94.6
2. Ostrava	2.444	3.3
3. Plzeň	1.000	1.3
4. Brno	650	0.9

V začetku enaindvajsetega stoletja je češki bančni sektor doživel drugo krizo, ki je še bolj oslabil že tako šibko zaupanje v finančne institucije. Druga bančna kriza je zadevala predvsem velike poldržavne banke in razkrila ogromen obseg neplačanih in nezadostno zavarovanih posojil, ki so jih zagotavljali le »Veliki štirje«.

Nedoločen in nedosleden pristop češke države, s katerim so se obdržali ustrezni deleži v skupini Veliki štirje, je v končni fazi pripeljal do fenomena bančnega socializma (Zemplinerová in Macháček, 2001). Skupni stroški bančne sanacije so ocenjeni na 450 milijard CZK^[4]. Tedaj se je pojavil le en nenavaden fenomen: delež bank s sedežem v Pragi se je rahlo zmanjšal s 94,6 odstotka na 94,1.^[5]

Med letoma 2002 in 2005 so se zgodile nove pomembne spremembe. V Ostravi in Plznu sta bila le po en sedež bank in oba sta bila prisiljena opustiti svoje aktivnosti. Od konca leta 2005 je bilo tako v Pragi 23 sedežev bank, zunaj glavnega mesta pa le eden^[6].

Preglednica 6: Privatizacija štirih največjih čeških bank, imenovana Veliki štirje (Vir: Zemplinerová, Macháček (2001))

Ime banke	Česká spořitelna	Investiční banka (IPB)	Komerční banka	Československá obchodní banka
Vavčerska privatizacija (% udeležbe) v 1992	37	52	53	0
Neugodna posojila od 1998	42	21	33	22
Leto privatizacije in kupec	2000, Erste Bank	1998, Nomura	2001, Société Generale	1999, KBC Bank
% udeležbe	52	36	60	60
Dohodki od prodaje (v bilijonih CZK)	19	3	40	40
Ocena pretoka kapitala v banke v zvezi s privatizacijo (v bilijonih CZK)	35	0	56	0

Zdaj ne obstaja niti ena od regionalnih bank, ki so bile ustanovljene v devetdesetih letih prejšnjega stoletja na bazi lokalnih/regionalnih prizadevanj. V vsem preučevanem obdobju razen Prage ni bilo drugih pravih bančnih središč.

3. Bančne dimenzije modela središče-obrobje ali namesto sklepa

Ocena hierarhije češkega urbanega bančništva je razkrila velik in rastoč prepad med glavnim mestom in drugimi deli države. V sedanjih okoliščinah se postavlja neizogibno vprašanje: *kdaj bodo vsi sedeži bank skoncentrirani izključno v Pragi?*

Na splošno je bilo opaziti, da sedeži v manjših urbanih središčih ne morejo vzdržati pritiskov konkurenčnosti tako kot prvi. Z vidika institucionalno-prostorskih značilnosti večine držav bi bil to naraven potek, ki bi ga lahko opisali kot proces prilagajanja regionalne strukture bančnega sektorja državnemu sistemu naselij. Seveda se je ta težnja v končni fazi izkazala za golo iluzijo – sedanja prostorska struktura je v nasprotju z obstoječim sistemom naselij in prej kaže mehanizme državne centraliziranosti.

Graf 1 prikazuje, kako naglo se je bančni sektor razvil v izhodišču preoblikovanja v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja. Zmanjšanje števila mest, kjer je vsaj ena banka imela svoj sedež, je bilo v splošnem razumljeno kot prostorska konsolidacija bančnega sektorja. Nedavni razvoj kaže, da se je prilagajanje bančnega sektorja državnemu strukturi naselij zgodilo le navidezno in da je proces koncentracije potekal dalje, kar je v skladu s splošnimi centripetalnimi težnjami v Češki republiki.

Administrativne, politične in ne nazadnje finančne strukture, ki imajo svoje sedeže v Pragi, so vzajemno povezane in nadzorujejo ekonomski razvoj v regijah, ki so »obsojene« predvsem na manufakturne funkcije. Ta prostorska delitev dela kaže državni model po modelu središče-obrobje. *Pretirano zgostitev sedežev bank v enem mestu lahko razumemo kot le eno od sestavin polarizacije v Češki republiki, ki se praktično kaže v vseh sferah njenega delovanja.*

Jan Sucháček, VŠB – Tehniška univerza v Ostravi, Ekonomska fakulteta, Oddelek za regionalno ekonomijo, Ostrava, Češka republika
e-pošta: jan.suchacek@vsb.cz

Opombe

- [1] Kot na 31. december 2004.
- [2] Problem izbire pravega kazalca, ki bi zajel čvrstost finančnega sektorja v posameznem mestu, je bil naslovljen v ugodnem prispevku avtorja Kerra (1965). Kerr je predlagal nekaj kazalcev:
- Delež ustreznih zaposlenih glede na vse zaposlene,
 - Obseg osnovnega kapitala bank s sedežem v mestu,
 - Delež unovčenih čekov v mestu,
 - Promet na mestni borzi.

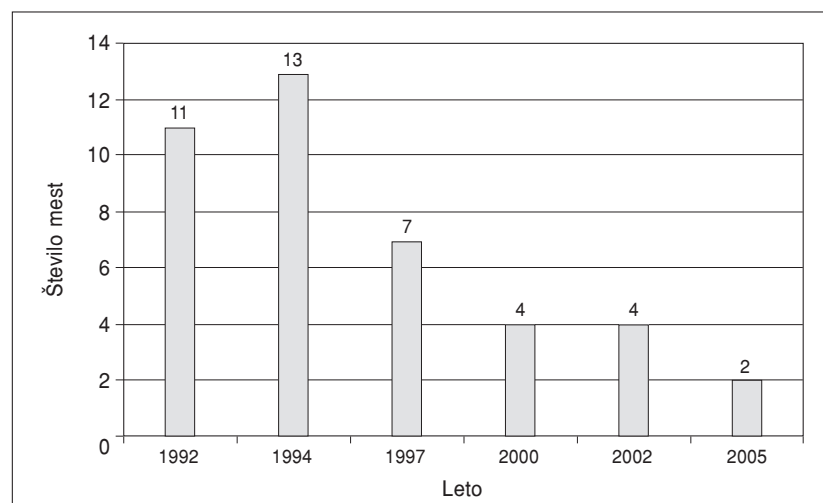
Blažek (1997) je pravilno poudaril, da razmere v Češki republiki izključujejo možnost uporabo treh od štirih kazalcev, ker podatki niso na voljo (kot na primer pri deležu zaposlenih glede na vse zaposlene) in deleža unovčenih čekov v mestu ali nerelevantnosti, ker v državi obstaja le ena borza. Osnovni kapital bank omogoča neposredno pri-

Preglednica 7: Prvih pet mest glede na razmerje udeleženega kapitala njihovih bank v državnem bančnem sektorju leta 2002
(Vir: www.cnb.cz in avtorjevi izračuni)

Razpored mest leta 1992	Udeležena sredstva (v milijonih CZK)	Delež mesta v bančnem sektorju (v %)
1. Praga	66.334	94.1
2. Ostrava	2.444	3.5
3. Plzeň	1.000	1.4
4. Brno	750	1

Preglednica 8: Prvih pet mest glede na razmerje udeleženega kapitala njihovih bank v državnem bančnem sektorju leta 2005
(Vir: www.cnb.cz in avtorjevi izračuni)

Razpored mest leta 1992	Udeležena sredstva (v milijonih CZK)	Delež mesta v bančnem sektorju (v %)
1. Praga	68.604	98.8
2. Brno	819	1.2

Graf 1: Število mest s sedežem vsaj ene banke (Vir: www.cnb.cz in avtorjevi izračuni)

merjavo finančne moči mest, zato so podružnice tujih bank izvzete iz analize.

- [3] To lahko razložimo z aktivnostmi »Velikih štirih« v kombinaciji z liberalnim izdajanjem bančnih licenc. Po Blažeku (1997) se je ekonomski polom malih bank zgodil zaradi niza dejavnikov, od slabega splošnega učinka češke ekonomije, pomnoženega z vzajemno ne-likvidnostjo podjetij, do neizkušenosti bančnega osebja s kazenskimi aktivnostmi, kot so bančne prevare.
- [4] Dolgoročni obstoj teh poldržavnih bank kot tudi ves nabor nejasnih aktivnosti lahko opredelimo kot odličen primer obnavljanja moči starih ekonomsko-političnih elit. Banke in druga podjetja finančnega sektorja so igrali izredno pomembno vlogo v poteku tranzicije ne le kot oskrbovalci kreditov, ampak tudi kot glavni lastniki ekonomskih subjektov prek investicijskih fondov. Kakorkoli, sanacija in privatizacija že omenjenih »Velikih štirih« sta pripeljali do resnično ogromnega posla, ki se je v končni fazi izkazal za uspešnega in pripomogel predvsem k oživiljanju ekonomije.
- [5] To lahko pripišemo dejstvu, da je Češka konsolidacijska agencija, ki se ukvarja s splošno sanacijo češke ekonomije in pomembnih ekonomskih subjek-

tov, postala legalni naslednik Praške konsolidacijske banke.

- [6] To je *Volksbank CZ*, ki so jo pravzaprav ustanovili in jo upravljajo Avstrijci.

Viri in literatura

Blažek, J. (1997) The Development of the Regional Structure of the Banking Sector in the Czech Republic and its Implications for Future Regional Development. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica, Supplementum*, pp. 265–283.

Corbridge, S. – Martin, R. – Thrift, N. (eds) (1994) *Money, Space and Power*, Blackwell, Oxford.

Frait, J. (2000) Economic Transition in the Czech Republic: A Real Success? In: Kalyuzhova, Y. – Lynch, D. (eds.): *The Euro-Asian World. A Period of Transition*, MacMillan Press, London, pp. 116–140.

Jurečka, V. (2002) O některých institucionálních faktorech ekonomické revitalizace ostravského regionu. In: *Regionální politika kandidátských zemí před vstupem do Evropské unie. Sborník příspěvků ze sekce č.4 z mezinárodní vědecké konference Ekonomické a adaptační procesy 2002*, VŠB-Technická univerzita, Ostrava, pp. 68–76.

Kerr, D. (1965) Some Aspects of the Geography of Finance in Canada, *Canadian Geographer*, Vol. 9.4., pp. 175–192.

Porteous, D.J. (1995) *The Geography of Finance*, Avebury, Aldershot.

Semple, K. (1985) Quaternary Place Theory. *Urban Geography*, Vol. 6, pp. 285–296.

Sucháček, J. (2004) Czech Regions and their Painful Drawing on Europe of Regions. *Lviv, Bulletin of Lviv National Polytechnic University*, Vol. 517, pp. 246–253.

Sucháček, J. (2005) Restrukturalizace tradičních průmyslových regionů v tranzitivních ekonomikách, *VŠB-Technická univerzita v Ostravě*.

Varadzin, F. (2004) Ekonomický růst a regionální rozvoj v České republice, In: VI. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách, Masarykova univerzita, Brno.

Zemplinerová, A. – Macháček, M. (2001) Privatisation in the Czech Republic: Strengths and Weaknesses. In: Kalyuzhova, Y. – Andreff, W. (eds.): *Privatisation and Structural Change in Transition Economies*, Palgrave, Basingstoke, pp. 202–224.

Annual Reports of Czech National Bank. Available at: <http://www.cnb.cz>
<http://www.czso.cz>

*Prevedel: Matej Nikšič,
Urbanistični inštitut RS,
e-pošta: matej.niksic@uirsi.si*